

Fotók:
Szelényi Károly
(Magyar Képek)

BERTÉNYI IVÁN

KIRÁLYKORONÁZÁSOK, KIRÁLYTEMETÉSEK SZÉKESFEHÉRVÁROTT

A középkori uralkodó roppant fontos személyiség. Teljhatalmát a rendiség kialakulásáig elvileg senki és semmi nem korlátozza, legfeljebb az a meggyőződés, hogy halála után – mint minden embernek – az isteni ítélőszék előtt számot kell adnia cselekedeteiről.

A királyi hatalom megszerzését a koronázás ünnepélyes ceremóniája jelzi, az uralkodás végét az elhunyt magas tisztségéhez méltó temetési szertartás. E két – többnyire az ország szakrális középpontjában, Székesfehérvárott lezajlott – cselekménysor jelentőségét az is mutatja, hogy a krónikákban nem egy uralkodóról csak annyit olvashatunk, mikor koronázták meg, mikor távozott az élők sorából, és hol temették el.

Magyarországon évszázadokon át csak az számított legitim uralkodónak, akit az esztergomi érsek Székesfehérvárott a Szent Koronával koronázott meg. Összeállításunkban a középkori királykoronázások és temetések szertartásrendje mellett bemutatjuk azt is, hogy uralkodóink milyen koronázási ékszerekkel lettek felékesítve.

A KORONA FELÜLNÉZETBEN

A korona felső részének pántjai négyzetes lemezhez kapcsolódnak, amelyre a trónon ülő Krisztus rekeszománc képét illesztették.

A trón két oldalán a fák a paradicsomi helyszínt jelzik.

A Szent Korona tetejére ismeretlen időben gömbös végű aranykeresztet illesztettek, amely 1783 előtt valamilyen baleset következtében ferdült el.

Első királyunkat, Szent Istvánt 1000-ban koronázták meg Székesfehérvárott vagy Esztergomban egyes kutatók feltételezése szerint a mainzi, más felfogás szerint az Egbert- (Dunstan-)ordót követve. Közvetlen források hiányában mindkét felfogás logikai kombináción alapul: az egyiket a Német Birodalommal fennálló, házassági kapcsolattal megerősített politikai szövetség, a másikat a Salamon 1058. évi koronázásánál valószínűleg használt szertartásrend visszavetítésének lehetősége támogatja. Az 1031-re datált koronázási palást Istvánt a bronzkoronával és lándzsával ábrázolja. Az utóbbi azonosítható azzal a boddal, amelyet a Dunstan-ordó szertartásrendjét követve adnak át a királynak.

Persze nyitva marad a kérdés, vajon a palást ábrája elég bizonyíték-e az angolszász ordó mellett. De – miként az 1968-ban Nagyharsányban kiásott dérnárlelet zászlós lándzsaábrázolása is bizonyítja – a lándzsa (is) hatalmi (felség-)jelvény volt, s arról is tanúskodik, hogy első királyunk lándzsájának mintája a német birodalmi szent lándzsa lehetett. A lándzsa István közvetlen utódai alatt is hatalmi jelvény. (Az ő koronázásukról is csak azt tudjuk, hogy megtörtént, s a szertartás alatt felkenték őket.) Valószínűsíthető, hogy a Dunstan-ordó szertartásrendje szerint avatták királlyá – még apja uralkodása alatt – 1058-ban a gyermek Salamont (1063–1074).

A *Képes Krónika* – az ősi 11. századi szertartást átvéve – elmondja, hogy Salamon nagybátyja, Béla herceg (király 1060–1063 között) nagyon felháborodott, amikor a szertartás alatt a „*légy ura a te testvéreidnek*” imádságrészletet hallotta. Sérelmezte, hogy „*urává teszik a kisgyermek Salamont*”. A történet azért érdekes, mert csak néhány angolszász eredetű ordóban szerepel a kérdéses imarészlet. A krónika a továbbiakban azt a sokak által jól ismert várkonyi jelenetet mondja el, amelyben I. András király (1046–1060) egy párnán Béla herceg elé téteti a koronát és a kardot, s a hercegnek választást kínál, hogy igényt tart-e a királyságot szimbolizáló koronára, vagy meghagyva a királyságot Salamonnak, megelégszik a hercegséget szimbolizáló karddal. A herceg, akit jóakarója figyelmeztetett, hogy ha a korona után nyúl, megölik, habozás nélkül a hercegséget szimbolizáló kardot választotta.

A krónikakutatás (Gerics József) kiemelte, hogy az angolszász koronázási ordók közül a Dunstan-ordó az egyetlen, amelyben a királyi jelvényegyüttesben nem szerepel a kard. Így ha feltételezzük, hogy a koronázási ordó szimbólumainak a jelentése összevethető a várkonyi jelenet szimbolikájával, valószínűsíthető, hogy Salamont a Dunstan-ordó szerint avatták királlyá – és ha a század első felében nem változott a szertartás, Szent Istvánt (1000–1038), Pétert (1038–1041, 1044–1046), Aba Sámuel (1044–1046) és I. Andrást is. Ismerve a Dunstan-ordót, „színre tudjuk vinni” a gyermek Salamon koronázását.

A szertartás áldáskéréssel kezdődött, majd a bibliai királyok példájára Salamont a fején olajjal kenték fel. Ezután kezébe adták a hatalmi jelvényeket: a jogart, majd a pálcát (ez a lándzsa megfelelője a szertartásszövegben). A jelen lévő püspökök közösen felemelték a koronát (érdekes, hogy az ordó ősi szövege még sisaknak mondja), és Salamon fejére helyezték. Ezután a szertartást vezető főpap (az esztergomi érsek?) áldást kért rá, a jelen lévő nép háromszor hangosan kiáltotta: „*Örökké éljen Salamon király*”, amire ámen volt a válasz. Trónra ültették az ifjú uralkodót, s az előkelők csókra járultak hozzá. Ima következett az új királyért, majd elhangzott a király három parancsa.

Az ősi Dunstan-ordó ugyanis még az alattvalókhoz intézett parancs formájában fogalmazta meg azt a hármas fogadalmat, amelyből később a koronázási eskü kifejlődött. Így az ifjú Salamon békét parancsolt az egyháznak és a népnek, a rablás és a visszaélések üldözésére figyelmeztetett, a jog betartására és könyörületességre hívott fel. A szertartás alatt számos imát mondtak, s többször énekeltek. Körülbelül így mehetett végbe Salamon 1058-as koronázása, esetleg olyan módosításokkal, amelyeket a megkoronázott gyermek zsenge kora megkövetelt. Könnyen lehet, hogy ilyen szertartásrend szerint kenték fel és koronázták királlyá Salamon elődeit is I. István óta.

A HELYSZÍN

Nehéz kérdés, hogy hol történtek ezek a királykoronázások. Még a 12. században is Esztergom számított a királyi székhelynek (metropolis), így elképzelhető, hogy Salamon királlyá avatására

itt, s nem a csakhamar szakrális székhelyé váló Székesfehérvárott került sor, de a későbbi koronázóváros nem zárható ki már 1058-ban sem. Székesfehérvárra vonatkozik Ankhilaosz Mihály pátriárka I. Komnénos Mánuelhez (1143–1180) intézett dicsőítő beszéde, amelyben (1165-ben vagy 1167-ben) azt kívánja, hogy kerüljön a bizánci császár uralma alá Paionia (azaz Magyarország) koronázótemploma a körülötte lévő székvárossal együtt, s a „paion” uralkodók királyi koronája az ő hatalmasságának legyen a függvénye.

Ekkoriban a királyi hatalmat jelképező királyi koronát Székesfehérvárott, a társaskáptalan Boldogságos Szűz Mária-templomában őrizték más koronázási jelvényekkel és Szent István király hagyomány szerinti trónusával együtt.

Annak ellenére, hogy a 13. században királyaink más nyughelyet választanak, Székesfehérvár továbbra is kiemelt szerepet tölt be, az ország közepén továbbra is királykoronázó város. A 12–13. századi koronázásokról igen keveset tudunk. Krónikáink jó néhány szertartásról tesznek említést, a 12. század végétől többnyire a koronázás napját is közlik, de részleteket csak elvéve mondanak. Hazánk történetéből jól ismert, hogy Mánuel bizánci császár III. István (1162–1172) szemben ellenkirályokat, II. Lászlót (1162–1163), majd IV. Istvánt (1163) kívánta a magyar trónra segíteni. Az erélyes Lukács esztergomi érsek azonban nem volt hajlandó megkoronázni őket, így Mikó kalocsai érsek vállalta magára ezt a feladatot. De a „szkizmatikus” befolyástól tartó Lukács nem volt hajlandó megkoronázni a Bizáncból érkező III. Bélát sem, ezért tíz hónap várakozás után külön pápai engedéllyel őt is a kalocsai érsek (ekkor már András) avatta királlyá.

Mivel egymás után többször a kalocsai érsek koronázott, a 12. század végén a kérdésben az esztergomi és a kalocsai érsek között jogvitára került sor, amely Rómát is megjárta. III. Cölesztin (1191–1198) végül az esztergomi érsek koronázási joga mellett döntött, s ezt a döntést 1203-ban megújította III. Ince (1198–1215) pápa is. II. András alatt Berthold kalocsai érsek, Gertrúd királyné testvére ismét vitássá tette a koronázási jogot. Azt akarta elérni, hogy ő koronázhasson az esztergomi érsek akadályoztatása esetén, illetve ha „rosszindulatból” nem akarná a koronázást elvégezni, valamint az esztergomi érseki szék üresedésékor. III. Ince pápa azonban 1212-ben úgy foglalt áll-

lást, hogy Magyarországnak kárára lenne, ha több érsek közt oszlana meg a koronázás joga: ez élénkítené a trónviszályokat. A királykoronázás joga így végérvényesen az esztergomi érseké maradt.

A 14. század második felében készült *Képes Krónika* miniátora több alkalommal is megfestette (az egy vagy két évszázaddal korábban lezajlott) fontos eseményeket. Rendszerint két főpap (püspök) helyezi a koronát az új uralkodó fejére, de van több ábrázolás is, ahol csak egy személy szerepel. Ez arról tanúskodik, hogy a 14. században már a korona fejre tételét tartották a királyavató szertartás legfontosabb (és leglátványosabb) mozzanatának, amelyet ekkor többen végeztek.

IV. Béla királlyá avatásáról írva a krónika megemlíti, hogy 1235-ben a koronázási menetben a király öccse, Kálmán herceg vitte a királyi kardot, Béla lovát pedig Danyiil halicsi herceg vezette. Lehetséges (de nem biztos), hogy ez a vonulás annak a későbbi, más forrásban részletesebben szereplő világi ceremóniának a része lehetett, amelyben az egyházi szertartás befejezése után a király a fehérvári bazilikából egy másik templomba, a Szent Péter-templomba ment, s ott bíraskodott, azaz megkezdte az uralkodást. Egy 1240-ben Sopronban tartózkodó külföldi cisztercita szerzetes verses formában arról ír, hogy a magyar királyokat koronázásukkor István király trónjába ültetik, s az ő használatában lévő tárgyakkal (felszerelésekkel, fegyverrel) díszítik. III. Andrásra fél évszázaddal később egy stájer krónikás szerint olyan ruhát adtak, amelyet Szent István viselt.

A későbbi koronázásoknál is megfigyelhető első uralkodónk valódi vagy vélt használat tárgyainak bekapcsolása a szertartásba. Ilyen volt a fehérvári trón, a koronázási palást és a Szent Korona. A trón még lehetett Szent Istváné, de a palást csak annyiban, hogy ő adományozta az egyháznak. A királyi korona könyvtárnyi irodalmának csak egy része állítja, hogy a Szent Korona egésze vagy legalább egy része Szent Istvánhoz köthető. 1254-ben egy IV. Béla nevében kelt oklevél arról ír, hogy a fehérvári egyház örzi az ország trónját és koronáját. Sajnos az oklevéltani kutatás magát az oklevelet nem sokkal későbbi hamisítványnak tartja. Mégis valószínűsíthető, hogy a hamisító az ő korában közismert tényről aligha állíthatott valótlanul. Egyik 1277. évi adománylevelében IV. László birtokado-

A koronázási ékszerek bemutatását írta:

Tóth Endre

ORSZÁGALMA

Az országalma 8,9 cm átmérőjű, arany vagy aranyozott ezüst, két félgömbből összeforrasztott tárgy, amelynek a tetejére kettős keresztet illesztettek. A gömbön kis, pajzs alakú, négyelt pajzsban az Árpád-ház piros-fehér sávos és az Anjou királyok liliosomos címere látható.

I. Károly uralkodása idején készült.

JOGAR

A koronázási jogar 29,5 cm hosszú. Nyelét aranyozott ezüst, filigrándíszes fémlemez borítja. A végén aranypántokkal átfogott, 7,3 cm átmérőjű, hegyikristályból faragott, átfúrt, aranypántokkal befogott gömb van. A kristálygömb a 10. században Egyiptomban készült, és felületére három oroszlándomborművet faragtak.

A jogar gömbjét tízkaréjos, sűrű, filigrándíszítésű aranylemez fedi. Közepére szalagfonatos mintát, ún. bölcsességszimbólumot domborítottak. A gömböt befogó aranylemezekről vékony láncokon apró gömböcskék lógnak. A közepén látható lyuk az elveszett rögzítő szög helye.

mányban részesíti Benedek mester székesfehérvári alőrkanonokot, amiért ő a király koronázásának napján boldog elődeinek a „*koronázáshoz megszentelt szent ruhába*” öltöztette az uralkodót.

Az 1290-ben meggyilkolt Kun László királynak nem volt fia. Az Árpád-ház

utolsó, trónra jogosult tagjával, a család rég Itáliába szakadt ágának sarjával, Andrással szemben a nagybirtokosok más dinasztiahoz tartozó uralkodójelöltet kerestek. III. András (1290–1301) királlyá koronázását ellenfelei meg akarták akadályozni, ezért előbb

titokban, majd nyíltan arra törekedtek, hogy a korona ne jusson András kezébe. Az új király híve, Tódor fehérvári prépost azonban keresztülhúzta számításukat, s „*Szent István koronáját*” a koronázás napján a megszabott időben átadta Andrásnak.

Így a fehérvári bazilikában az esztergomi érsek által mondott mise keretében sor kerülhetett a szertartásra. Ennek során István király „megszentelt” ruháját adták Andrásra, a szentelt olajjal való felkenést követően pedig fejére teheték „Szent István koronáját”,

majd kezébe adták a jogart és az országlalmát. Az eseményekről beszámoló stájer krónikás szerint a főurak csak azután voltak hajlandóak esküt tenni a királynak, hogy András is koronázási esküt tett. Utolsó Árpád-házi királyunk tehát elfoglalhatta trónját, s

csakhamar birtokadománnyal fejezte ki hálóját Tódor mesternek.

A 15. század derekán Albert (1437–1439) király özvegyének udvarhölgye, Kottaner Jánosné érdekesen fejtegeti a magyar királykoronázás három törvényét. Az első, hogy a királyt a Szent Koronával kell megkoronázni, a második, hogy az esztergomi érsek koronáz, a harmadik, hogy Székesfehérvárott. Az eddigiekből kiderül, hogy ezek a szabályok már az Árpád-ház uralmának végére kialakultak. Az Árpád-ház kihalását követő évek történései szépen bizonyítják ezt.

A pápai politika – hűbérese, a nápolyi Anjou-család királyjelöltjét – Károly Róbertet támogatta. Vencel cseh királyfi (1301–1304) hiába birtokolta a Szent Koronát, s jutott el Székesfehérvárra, „csak” a kalocsai érseket tudta koronázó főpapnak megnyerni. Miután nem tudta hatalmát konszolidálni, a Szent Koronát Wittelsbach Ottónak (1305–1307) adta át. Ekkor már nemcsak Tamás esztergomi érsek, hanem a kalocsai érsek és a püspökök zöme is Károly Róbert hívének számított, de Benedek veszprémi és Antal csanádi püspökök vállalkoztak a bajor herceg megkoronázására.

Azonban Ottó sem tudta hatalmát megszilárdítani, sőt a Szent Koronával együtt Kán László erdélyi vajda fogságába esett, s örülhetett, hogy ép bőrrel hazatérhetett Bajorországba. Persze elsősorban nem a koronázási előírások megsértésének, hanem az adott társadalmi-politikai viszonyoknak, főként a korabeli nagybirtokos oligarchák uralmának tudható be magyarországi sikertelenségük.

Károly Róbert (1308–1342) viszont maga mögött tudhatta a Szentszék támogatását, s az is a kezére játszhatott, hogy az országnak már elege volt a kis királyok uralma által teremtett anarchikus viszonyokból. Minthogy a Szent Korona az erdélyi vajda „fogságában” volt, első Anjou uralkodónk esetében is hiányzott a királlyá avatásnak ez a fontos kelléke. Pedig a pápa legátusa, a királyt támogató Gentilis bíboros és a pártján állók mindent elkövettek a korona megszerzéséért. László vajda azonban minden kérésre és fenyegetésre ellenére sem volt hajlandó a koronát kiadni, ezért Gentilis új koronát készíttetett, amelyet felszentelt, s 1309 nyarán ezzel koronázták meg Károly Róbertet.

A Szent Koronára a pápai legátus egyházi átkot mondott, hogy mindaddig ne lehessen érvényesen koronázni vele, amíg nem kerül Károly Róbert ke-

zére vagy a fehérvári káptalan birtokába. A Szent Korona jelentőségét bizonyítja, hogy amikor László vajda mégis kiadta, 1310 augusztusában ezzel is megkoronázták Károly Róbertet, vagyis a pápai követ által megáldott, felszentelt új korona sem pótolhatta az „igazit”. A nehezen megszerzett Szent Koronát Károly Róbert nem Székesfehérvárra, hanem az újonnan felépített visegrádi várban őriztette.

A KORONA HÁNYATTATÁSA

AKépes Krónika ábrája szerint a koronázáskor egy vitéz nyújtja át a kardot I. Nagy Lajos (1342–1382) királyunknak, s arról is értesülünk, hogy a fiatal királyt Tamás erdélyi vajda övezte fel a karddal. Mindez nemcsak az ifjú uralkodó lovaggá ütését jelképezte, hanem a kardátadás ceremóniáját is, azaz a hatalmi elit világi képviselőjének szereplését a szertartásban. (A krónika elbeszélése szerint egyébként már Szent Istvánt is karddal övezték, de ezt a Koppány elleni hadba indulás elmondásakor említi.)

Nagy Lajosnak nem volt fia, lányának, Máriának (1382–1395), első nő uralkodónknak és Erzsébetnek, az özvegy anyakirálynénak az uralmát sokan nem fogadták el, s 1385-ben behívták az országba a Nápoly trónján ülő rokont, II. (Kis) Károlyt. Koronázására december utolsó napján került sor. A szertartás előtt azonban a félreállított Mária és anyja sírva borultak Nagy Lajosnak a koronázótemplomban található sírjára, s hosszú zokogásuk igen meghatotta a Károly királlyá avatására összegyűlt urakat. A kormányzó érseknek a szertartásrendnek megfelelően feltett kérdésére: akarják-e királynak Károlyt, csak nagyon elfojtott igen (acclamatio) hallatszott. Érezhető volt, hogy Károlynak komoly ellentábora van. A kortársak számára baljós előjelenek számított, hogy az ország zászlaja beakadt a templom kapujába, s a nyele eltört. (A királyavatási szertartásban itt említenek először zászlót, melynek dekorációként való szerepeltetése állandó eleme lesz a Mária utáni királyavatásoknak.) Hamarosan, 1386. február 7-én Mária egyik híve, Forgách Balázs merényletet követett el az új király ellen, aki néhány hét múlva meghalt. Mivel egyházi kiközösítés alatt állt,

KORONÁZÁSI PALÁST

A koronázási palást eredetileg harang alakú miseruhának készült. Felirata szerint 1031-ben István király és Gizella királyné készítette és ajándékozta a székesfehérvári Szűz Mária-templomnak. A 12. században alakították át koronázási palástnak.

AZ URALKODÓI HATALOM KORLÁTAI

A koronázási szertartás két eleme is az uralkodói hatalom korlátaira emlékeztetett. Már az ősi Dunsztan-ordóban is szerepelnek „parancsnak” nevezett ígéretek. III. Béla a koronázásakor kiadott oklevelében arról biztosította az esztergomi érsekséget, hogy az övé s nem a kalocsai érseké a királykoronázás joga. III. Honorius pápa (1216–1227) 1225-ben arra figyelmeztette II. András királyt, hogy nem lett volna szabad „országát kárát” bizonyos elidegenítéseket tennie, hiszen korábban, koronázásakor országa jogainak és koronája tisztességének megőrzésére tett esküt. Ezért a pápa feloldja esküje alól a királyt, eszmei alapot szolgáltatva egyes adományozott földbirtokok visszavételéhez. De tudunk V. István, Károly Róbert stb. hasonló szóbeli, írásbeli ígéreteiről is. Ezekből fejlődött ki a királyi eskü és a koronázási hitlevél, amelyek a 20. századig végigkísérik királykoronázásainkat.

holtteste hosszú ideig temetetlenül feküdt.

Habsburg Albert (1437–1439) halála után a magyar hatalmi elit kettéoszlott. Kisebbsége az áldott állapotú özvegy Erzsébet királynétól származó utódot ismerte el uralkodónak. A másik, sokkal nagyobb csoportosulás – köztük a törökellenes harcok későbbi hőse, Hunyadi János is – úgy vélekedett, hogy a török veszély torkában nem lehet egy csecsemőre, illetve az özvegy anyakirálynéra bízni az ország kormányzását. Ám Erzsébet királyné udvarhölgyével ellopatta Visegrádról az ott őrzött koronát, így Székesfehérvárott sor kerülhetett a kisgyermek V. (Utószülött) László (1440–1457) királlyá avatására.

A szertartás lefolyását Erzsébet udvarhölgyének, a kis királyjelölt dajkájának a leírásából jól ismerjük. A koronázáskor 12 hetes csecsemőnek a dajkája, Kottaner Jánosné varrt koronázási ruhát egy miseruhából, amely Zsigmond király vörös, arany- és ezüstpetyes köntöséből készült. Kiszabta és megvarrta a csecsemő számára a ruha alá húzandó hosszú inget, a stólat, a kesztyűt és a cipőt is. A koronázásra a kis László és kísérete Székesfehérvárra ment. Odahívták Albert osztrák herceget és az esztergomi érseket is. A szertartásra számos pap és világi úr gyűlt egybe. A csecsemőt a szentélyi polgárok bezárták, és csak akkor nyitották ki, amikor a királyné a fia nevében esküt tett.

A csecsemőt még a koronázási mise előtt megbérmálták, majd Újlaki Miklós vajda – a királyné pártján lévő egyik legtekintélyesebb főúr – lovaggá ütötte, s a kardot neki ajándékozta, hogy azzal majd másokat is lovaggá üthessen. A kisgyermeket ezalatt a dajka tartotta. A lovaggá ütés olyan erős mozdulattal történt, hogy Kottanerné is érezte a karján, az anyakirályné pedig rémülten rákiáltott Újlakira, hogy ne sértse meg a kis Lászlót. A vajda mosolyogva nyugtatta. Szécsi Dénes esztergomi érsek felkente a kis királyt, aranyos öltönyt adott rá, s az érsek a fejére tette a koronát.

Miután a csecsemőt megkoronázták, Kottanerné egy emelvényre helyezte (talán a trónra), s hogy a szokás szerint aranyszövetre ültessék, kivette a bölcsebből a hermelinnel bélelt, aranyvörös szövetet. Amíg a koronázási mise folyt, a kis király kiszemelt nevelője,

SZENT ISTVÁN A KORONÁZÁSI PALÁSTON

A koronázási palást aljára, a vértanúk közé az adományozók mellképét is ráhímezték.

A kör alakú felületen István király uralkodói fenségében jelenik meg: koronával, lándzsával és országalmával a kezében látható.

Cillei Ulrik tartotta a feje fölött a koronát. A hosszú szertartást elunta az ifjú uralkodó, és keserves sírásba kezdett. Pedig még hátravolt az „uralkodás megkezdése”, a lovagok felavatása is. Ezt Újlaki végezte el helyette.

A Szent Péter-templomba bölcsőben vitték át a csecsemő királyt, majd a teljes szertartás befejezése után ismét bölcsőben vitték át a városon. Ezalatt a lovon ülő Cillei Ulrik a koronát végig László feje fölött tartotta, hogy mindenki láthassa: a koronázás „Szent István koronájával” történt. Az országalmát, a királyi jogart és a legátusi keresztet, amelyeket Kottanerné a koronázási jelvények között felsorol, a többi főúr vitte a menetben. Ezek a jelvények, ha egyáltalán szerepeltek, persze nem lehettek az „igaziak”, hiszen azok

I. Ulászló támogatóinak birtokában voltak. Könnyen lehet, hogy a jelvényekről Kottanerné tudatosan azért írt, hogy védence megkoronázását a szabályok szerint lefolytnak tüntesse fel. A nép közé a felvonulás közben aprópénzt szórtak. Ez Csehországban volt szokás már a 11. század óta, s valószínűleg az volt az eredeti célja, hogy a tömeg a pénz után fusson, és ne nyomja agyon az uralkodót.

Erzsébet királyné – az ellentábor által királlyá választott Jagelló Ulászló elöl – fiával és a koronával együtt Habsburg Frigyes német királyhoz menekült. Ulászló (1440–1444) is szeretne volna a Szent Koronával királlyá avatni magát, de az nem állt rendelkezésére. Párthívei – mint „egész Magyarország főpapjai, bárói, lovagjai és

nemesei” – 1440. július 17-i oklevelükben elmondják, hogy Albert király halála után az országgyűlés Ulászló megválasztása mellett döntött, mivel a törökök ellen alkalmas védelmezőt látott benne. Közben azonban Erzsébet királyné eltulajdonította a koronát, amellyel Magyarország királyait megszokták koronázni, majd az ország szokásai ellenére „a szent koronázási jelvények, a kard, az országalma és a szent legátusi kereszt távollétében egy alig három hónapos csecsemőt illetett a koronával, amelyet azután is magánál tartott.” Ezt a koronát most érvénytelenítik. „Mivel az ország nem nélkülözheti tovább a védelmezőt, egyhangúlag és közös elhatározással megkoronázták Ulászló királyt egy igen régi művű aranykoronával, mely István király ereklyéjét fedte.” A szertartás során a „legszentebb” első király koronázási jelvényeit használták. Oklevelükben elrendelték, hogy az új koronával felavatott Ulászló ugyanolyan (királyi) jogok birtokában legyen, mintha fejét a régi koronával illették volna, azaz az új korona ugyanolyan erejű legyen, mint a régi volt. A régi koronát vissza kell szerezni, ám ha ez nem sikerülne, a jövőben a többi koronázási jelvénnyel együtt az új korona is alkalmas lesz a királlyá tételre. Ha a régi korona megkerül, vissza fogják helyezni tisztébe. Az oklevél a 15. századi nemesi ideológiának megfelelően kimondja, hogy a „királyok koronázása mindig az országalakosok akarától függ, s a korona hatalya és ereje az ő jóváhagyásukban rejlik” – azaz egy nemesi értelemben vett „népszuverenitás” olvasható ki belőle. Ez eszmetörténetileg érdekes: az „Isten kegyelméből” származtatott királyi hatalom mellett az országalakosok akarata is királlyá tévő tényezőként jelenik meg az oklevélben.

Mind V. László, mind pedig Ulászló hívei a birtokukban lévő jelvényről bizonygatták minden lehetséges helyen, hogy az Szent István első magyar király jelvénye, s természetesen szent. Azaz mindenkinek az a fontos, ami az ő birtokában van, az tesz királlyá, amivel ő rendelkezik, a hiányzó kellékek nem szükségesek, illetve helyettesíthetőek. Persze a hagyomány által szentesített korona fontosságát közvetve Ulászló híveinek megnyilatkozásaiból is kiolvashatjuk: megpróbálják visszaszerezni, de ott a biztosíték, ha nem sikerülne: azaz ha a korona a politikai ellenfélnél marad, az új korona a jövőben mindenben helyettesíteni fogja.

HOGYAN LESZ VALAKI KIRÁLY?

Per me reges regnant (Általam uralkodnak a királyok) – hirdeti a német-római császári korona (a mi Szent Koronánkhoz hasonló) Krisztust ábrázoló zománctáblácskáján. A középkori felfogás szerint a császárok, királyok Isten kegyelméből uralkodnak. De hogyan lesz valaki király? Azt, hogy megörökölte a trónt vagy királlyá választották, az ország tudomására kell hozni, s mindenkivel – és legalább a hatalmi elit döntő többségével – el kell fogadtatni. Az egyház, amely hívei életének minden jelentős mozzanatánál képviselteti magát, természetesen részt kér a királyá avatás szertartásából, sőt annak szervezője. Mivel pedig a Bibliát tekinti tanításának alapjának, a királyá avatás szertartása több ponton olyanná fejlődik, mint az ótestamentumi zsidó királyoké. Így annak legfontosabb mozzanata – Saul és Dávid (olajjal történt) felkenését utánozva – az uralkodó Isten felkentjévé tétele.

A püspököket is felkenték, így a császár és a király félig papi személynek számított. Bár a kétféle felkenési szertartás hamarosan

elkülönült egymástól, a 11. században Petrus Damiani (Damiani Szent Péter) még szentségnek tartotta a királyfelkenést. A királyavató szertartásnak a későbbiekben nevet adó koronázás vélhetően csak azért kerülhetett előtérbe, mert a zsúfolásig megtelt templomban lezajló cselekménysor egyes mozzanatait csak az első sorokból lehetett követni. Ezzel szemben a korona magasba emelése és feje tetele távolabbról is látható volt.

A szentelt olaj mellett a szertartás másik legfontosabb (ugyancsak bibliai példát követő) eleme az uralkodó trónba ültetése (introzáció) lett. Emellett több más jelvény (zászlós lándzsa, jogar, kard, gyűrű, karperec) is szerepel azokban a 8. századtól ránk maradt szertartásrendekben (ordókban), amelyeket angol-szász főpapok (Egbert yorki érsek, Dunstan canterburyi érsek és mások) állítottak össze. E szertartásrendek csakhamar a kontinensen is szerephez jutottak, 962-től a német császár koronázásánál a koronázó érsek székelyéről elnevezett mainzi (német) ordót követték.

A 13. század legvégén a dél-franciaországi Mendés püspöke, Durand állított össze egy új főpapi szertartáskönyvet (*Pontificale Romanum*), amely valószínűleg a 14. században hazánkba is eljutott. Így Nagy Lajost (1342–1382) feltételezhetően már az ebben szereplő ordóval avatták királlyá (Fügedi Erik), s ezt követően a későbbi középkori magyar uralkodók avatásánál is ezt használhatták megfelelő rugalmassággal, azaz napi (politikai) szempontokat is számításba véve.

Az egyes ordók többékevésbé eltértek egymástól, de valamennyi számos részmozzanattal állt. Egy-egy szertartásrendben általában választás, az egyházi és világi hatalom átruházása, felkenés, koronázás, az uralkodói jelvények átadása és az uralkodás megkezdése szerepel. Az egyes mozzanatok sorrendje különböző lehetett, néhány nem is volt meg minden ordóban, sőt a szertartásoknál felhasznált jelvények is eltérhettek. A szertartás egészét együtt jelentette a királyá avatást, az „Isten kegyelméből” nyert hatalom átruházását.

Ulászló koronázását két forrás is megörökítette. A szertartás folyamán felsorolták a király kötelességeit, felszentelték, majd felkenték a kezén és a hátán. Ezután felöltöztették („*Szent István ruháiba*”), majd átadták neki az apostoli keresztet és a zászlót. Utána a jogart és az országalmát nyújtotta át Szécsi Dénes esztergomi érsek, majd megkoronázták. Ulászló megesküdött az ország törvényeinek megtartására, majd lovagokat avatott. Ezután a bazilikából átment a Szent Péter-templomba, ott két ügyben ítélezett, végül egy harmadik templom, a Szent Márton ablakából kihajolva négy kardvágást tett a négy égtáj felé.

Érdekes újítás volt Ulászlónál a kereszt átadása, amely „*az apostoli jogot jelképezi, azaz a király jelölheti ki az ország püspökeit*”. Az új jelvény s főként a hozzá fűzött magyarázat napi politikai jelentőségű lehet. Ulászló koronázásánál ugyanaz a Szécsi érsek szerepelt, mint V. Lászlónál. Elég kényes vállalkozás volt számára néhány hónapon belül két rivális jelölt fejére tenni a koronát. Nem is bíztak benne Ulászló hívei: elképzelhető, hogy a kereszt használata és a hozzá fűzött szimbolikus okfejtés épp az ő megfélemlítését célozta. A napi politika magyarázza a harcias szimbólumokat: a zászló átadását, a lovaggá ütést és a négy kardvágást is. Ulászló pártjának a királyválasztásnál az volt a legfőbb érve, hogy a töröktől fenyegetett ország feletti uralmat nem lehet egy csecsemőre és annak anyjára bízni.

Az V. László halála után királlyá választott I. Mátyást 1458 telén csak trónszékbe ültetni (intronizálni) lehetett, hiszen a Szent Koronát nagy ellenfele, III. Frigyes (1440–1493) őrizte. Miután Mátyás 1463-ban hatalmas váltságdíjért visszaszerezte a Szent Koronát – és vele együtt Sopron városát –, 1464. március 25-re tűzték ki a koronázást. Az eseményt azonban el kellett halasztani 29-re, mivel a rossz időjárás miatt a királyavató országgyűlés résztvevői nem érkeztek meg Székesfehérvárra.

II. Ulászló (1490–1526) koronázásáról Bonfini számol be részletesen. A király egyházi és világi főurak és főpapok kíséretében Domokos prépost házából indult a bazilikába. Előtte Corvin János vitte a Szent Koronát, mellette főurak a királyi jogart és az ország zászlaját, Kinizsi Pál pedig a kivont kardot. A kis-korú Estei Hippolit esztergomi érseket Osvát zágrábi püspök helyettesítette. A felkenés után a püspökök a sekres-

tyébe vezették Ulászlót, s ott addigi ruhája helyett első királyunk hagyomány szerinti ruháját, az apostolok képeivel díszített palástot és a sarukat adták rá. Átadták neki a hüvelybe zárt kardot, ezt Ulászló kivonta, suhintott vele, majd a bal karján letörölte s visszadugta hüvelyébe. Ezután a koronázó püspök a többiek segítségével a fejére tette a koronát.

Bonfini nem említi, feltették-e a szertartásrend szerint ilyenkor háromszor felteendő kérdést a jelenlévőknek: akarják-e Ulászlót királlyá koronáztatni. Lehet, hogy forrásunk feledékenységből nem szól róla, de az is könnyen lehet, hogy a királyt nem tartották elég népszerűnek, s ezért maradtak el a kérdések. A szertartás a jogar átadásával folytatódott, majd a király oldaláról leoldották a kardot, s átadták a kardhordozónak. Ezután trónba ültették (intronizáció), majd *Te Deum*-énekléssel ért véget ért az egyházi ceremónia. Ezután Ulászló kísérete élén átvo-
nult a Szent Péter-templomba, ott néhány bírói ítéletet hozott, majd az országbíró felszólítására esküt tett a magyarok jogainak, törvényeinek és szabadságainak megtartására, és – mintegy megismételve a templomi kardrántást – egy dombról a világ négy égtája felé kardvágásokat végzett. (Ez azt szimbolizálta, hogy bármilyen irányból érkező támadás ellen megvédi az országot.) Végül aransarkantyús lovagokat avatott.

A kis II. Lajost (1516–1526) apja már kétéves korában, 1508-ban megkoronáztatta, s ezzel régi (11. századi) szokást elevenített fel. A szertartás során lehet, hogy Perényi Imre nádor, majd – koronával a kezében – Bakócz Tamás érsek is megkérdezte a jelenlévőket, egyetértenek-e Lajos királlyá koronázásával. Az igenlő válasz után került sor a korona fejre tételére. Valószínű, hogy a primás érsek és a nádor együtt helyezte a koronát a király fejére. A trónba ültetés alatt ők tartották a kisfiú feje fölött a diadémot. A kisgyermek helyett apja adott ki koronázási hitlevelet. Ebben arra tett ígéretet, hogy ha fia nagykorú lesz, szintén hitlevéllel kötelezi magát az ország területi egységének megővésére, népe szabadságának, jogainak biztosítására.

II. Lajos mohácsi halála (1526. augusztus 19.) után még két királyavastásra került sor az ősi koronázóvárosban: I. (Szapolyai) Jánoséra 1526. november 11-én és I. Ferdinándéra 1527. november 3-án. Ezek azonban már a

KORONÁZÁSI KARD ÉS HÜVELYE

A koronázási jelvények legkésőbbi darabja a kard: a 98 cm hosszú fegyver a 15. században Észak-Itáliában készült. A hüvely vörös bársonyborítását az 1867-es koronázásra készítették.

A SZENT KORONA HÁTOLDALA

A Szent Korona hátsó nézete a sapkabélés nélkül: az abroncon az ajándékozó, Dukasz Mihály bizánci császár (1071-1078) félköríves, arany rekeszománc mellképe magasodik, az abroncon, négyzetes lemezen balra a császár fiának vagy testvérének, jobbra I. Géza magyar királynak (1074-1077) a mellképe látható. Mindhárman uralkodói díszben jelennek meg.

A SZENT KORONA ELŐLNÉZETBEN

A Szent Korona előlnézete: a gyöngysorral szegélyezett, 5,1 cm széles aranyabroncs felett félkörös és háromszög alakú, hátlap nélküli, áttetsző, kék és zöld színű rekeszszománc díszítmény van. Felül félgömb alakot bezárva a keresztpántok magasodnak.

Az abroncsot borító négyzetes rekeszszománc lemezeket Mihály és Gábor főangyalok (ők láthatók a képen), aztán György és Demeter, valamint Kozma és Damján vértanú szentek képei díszítik. Az abroncsról oldalt négy-négy, hátul egy láncos függő lóg.

KORONÁZÁSI PÜSPÖKSÜVEG

A koronázási főpapi ornátus püspöksüvege (mitra vagy infula) fehér selyemalapját igazgyöngy hírmés borítja be és 34 drágakő díszíti.

Pálóczy György esztergomi érsek-prímás hivatali idejében, 1430 körül készült.

KORONÁZÁSI PÁSZTORBOT

Az aranyozott ezüst, gótikus pásztorbot a 15. század vége felé készült az esztergomi érsekek számára. Ékkövekkel és gyöngyökkel díszített kampója végén a Madonna trónol a gyermek Jézussal, hátuk mögött napsugarakkal. A pásztorbot pikkelymintás szárát Oláh Miklós érsek (1553–1568) készítette. Az esztergomi érsek a pásztorbotot csak a koronázások alkalmával használta (Esztergom, Főszékesegyházi Kincstár).

Mohács utáni politikatörténet részét képezik, így nem szólunk hosszabban róluk. Magát a koronázóvárost 1543. szeptember 3-án elfoglalta a török.

KIRÁLYI TEMETÉSEK

Korai uralkodóink közül csak Szent István és Kálmán (1095–1116) temetkezett Székesfehérvárott, a Szűz Mária tiszteletére épített bazilikában. (Első királyunk vélelmezett szarkofágja ma is megtekinthető.) Úgy tűnik, többi 11. századi királyunk inkább más, számára kedves székesegyházat, illetve nemzeti monostort választott végső nyughelyéül: Aba Sámuel (1041–1044) Sárt, Péter Pécsét, I. András Tihanyt, Salamon (†1087) a horvátországi Pulát, I. Géza (1074–1077) Vácot, I. (Szent) László (1077–1095) és II. István (1116–1131) Váradot.

Csak a 12. századtól válik rendszeres királyi temetkezési helyé és ezzel egyértelműen az ország szakrális központjává a székesfehérvári Boldogságos Szűz Mária-templom. Itt helyezték sírba II. Bélától (1131–1141) kezdve 12. századi királyaink holttestét, s csak Imre (1196–1204) szakította meg a sort (öt Egerben temették el).

A 13. században megtörik az a szokás, hogy királyainkat Székesfehérvárott temessék el. Az Ausztriában meghalt, kisgyermek III. László (1204–1205) hamvait még Székesfehérvárra hozták, de II. Andrást (1205–1235) az egresi ciszterci monostorban, IV. Bélát (1235–1270) az esztergomi ferences templomban, V. Istvánt (1270–1272) a nyulak-szigeti (Margitsziget) domonkos apácakolostorban, IV. Lászlót (1272–1290) Csanádon, III. Andrást (1290–1301) Budán helyezték sírba. Vencel és Ottó külföldi uralkodóházak tagjaiként érkeztek hazánkba, s kudarcuk után visszatértek országukba, így őket nem Magyarországon temették el.

Egyfajta utólagos elégtétel a „nagy” jelzőt el nem nyerő, de sok történész szerint egyik legnagyobb királyunk, az országot anarchikus viszonyokból kiemelő Károly Róbert számára, hogy székesfehérvári temetéséről Thuróczy János krónikájából részletesen informálódhatunk. (A 14. századi *Képes Krónika* megelégszik a királyok temetési helyének megjelölésével, s még Szent István esetében is csak erről és a halálát kísérlő gyászról, megrendülésről tudósít.)

Nyugat-Európában már korábban kialakult az elhunyt uralkodót a temet-

kezési szertartásban helyettesítő képmás (effigies, effigie) szerepeltetése. Az elhantolás előtti gyászmisét az elhunyt földi maradványainak jelenlétében tartották, a korabeli konzerválási lehetőségek kezdetlegessége miatt azonban Angliában és Franciaországban a holttestet díszesen felöltöztetett bábuval helyettesítették a szertartás során. (A király holtteste egy elkülönített teremben felállított ravatalon szinte rejteve maradt.) Amikor a szertartás befejeztével a képmást félretelve a király testét a sírboltba kísérték, vele együtt viték az uralmi jelvényeket is. Majd elhangzott a királyság folyamatosságát hirdető híres mondat: Éljen a király! Ezt követően felszedték a sírból a királyi jelvényeket. Mindezzel az uralkodás folyamatosságát, az új király hatalomra lépését hangsúlyozták. (Szabó Péter)

Egyes halotti szertartásokon a bábuképmás mellett vagy helyett szerepelhetett a királyt szimbolizáló élő személy (alterego) is. Ezzel például Károly Róbert temetési szertartásán találkozunk. Thuróczy János csaknem másfél századdal későbbi, de korábbi forrásokra visszanyúló leírása szerint a Visegrádon elhunyt uralkodót aranykoronával ékesítették, díszes ruhába öltöztették, majd a visegrádi Boldogságos Szűz templomában tartott szentmise után hajón Budára szállították. A szertartás során az egyház ajtaja előtt állt három díszesen felöltözött vitéz, mindegyik a király fegyverzetében. Az első a királyi méltósághoz illően, a második dárdaökleléshez, a harmadik hadba vonuláshoz öltözött, s mindhárman az Anjouk sisakdíszét viselték.

A Budáról Fehérvárra érkező holttestet egyháziak és világiak hatalmas gyászoló serege fogadta. A három felékesített lovas vitéz az itteni misék és szertartások alatt is ott állt a templom be-

járatánál. Végül a templomban, ahol Szent István király és Imre herceg is nyugszik, a nagy oltár mellett temették el királyi ruhában az uralkodót. A testét befogadó templom hatalmas fogadalmi adományokban részesült, egyebek mellett megkapta a címerrel díszített királyi hintót és a három fegyveres vitéz lovát minden díszes felszereléssel együtt.

A Thuróczy által részletesen megörökített szertartás érdekessége – ha valóban így folyt le –, hogy nem szerepel benne a (rokon) francia és angol uralkodók temetésénél alkalmazott bábuképmás (effigie). Ugyanakkor az elhunyt uralkodót három alterego is képviseli, akik a királyi méltóság mellett hadúri szerepkörét is hangsúlyozzák. Úgy látszik, együttes megjelenésük szükségtelenné tette a képmás alkalmazását, ennyiben a temetés rendezői csak részben követték a nyugati gyakorlatot.

A szertartást végzős a holttestet befogadó templomnak adott gazdag adományok közt a három vitéz (külön megemlített) lova azért érdekes, mert ősi hagyomány továbbélése. A pogány korban az elhunyt lovát vele együtt eltemették. A kereszténység elterjedését követően ezt a szokást a lónak az eltemető egyház számára történő adományozása váltotta fel. Miért nem volt szükség hazánkban a meghaló és a tovább élő király „két testét” szimbolizáló felfogás érvényesítésére? A nemzetközi és a magyar szakirodalom szerint nálunk a misztikus Szent Korona láthatta el ezt a szerepkört. (Elképzelhető, de nem bizonyos, hogy 1342-re a Szent Korona-eszme már elérte azt a fejlettségi fokot, amely erre alkalmassá tette.) Károly Róbertet királyi jelvényekkel együtt temették el, ami abból is kiderül, hogy néhány évvel később sírja kirablóját a halotti korona és egyéb drágaságok elvitele miatt vonta felelősségre a bíróság.

Máriát – talán az Anjou-udvarban felvirágozó Szent László-kultusz hatására – Nagyváradon temették el. Férje, Zsigmond, aki német földről származott, magyar királysága mellett a német-római és a cseh királyi címet is megszerezte, a csehországi Znojmban (Znaim) halt meg, mégis Mária mellett, Váradon kívánt nyugodni. Albertet Székesfehérvárott temették el.

I. Ulászló 1444. november 10-én a törökök elleni harcban hősi halált halt a várnai csatamezőn. Holttestének sorsa ismeretlen. V. László Prágában, a Szent Vitus-székesegyházban nyugszik, cseh alattvalói temették el.

Mátyás 1490. április 6-án Bécsben bekövetkezett haláláról és temetéséről a neves humanista történétíró, Antonio Bonfini tudósít. Leírása szerint Mátyás halálának napján a Budán tartott oroszlánok mind elpusztultak, ott nem lehetett a Corvinus-házat jelképező egyetlen hollót sem látni, ellenben Fehérvárott, ahol Magyarország királyainak sírjai láthatók, rengeteg károgó holló sejtette a király halálát. Bécsben fejedelmi pompával, jelvényeivel felékesítve felékesített ravatalra helyezték, majd – miután annak ellenére szaglani kezdett, hogy kizsigerelték – szurkos ládában a Dunán szállították Budára, majd onnan Fehérvárra. A gyászünnepség kezdetén a király bíborral takart teste királyi jelvényekkel ékesítve, fedetlen arccal a bazilika kertjében feküdt. A gyászmenet körbekerülte a templomot, a király előtt lépdelt 12, bíborba öltözött páncélos lovas a felségjelvényekkel, egy pedig a királyi karddal. A főoltár előtt a jelvényeket a földre dobták. A szertartás részeként Péter püspök, nápolyi követ méltató beszédet mondott az elhunyt dicső tetteiről. A holttestet – a végleges sírhely elkészültéig – a templom közepén, ideiglenes sírban helyezték el. ■

A SÍROK SORSA

Érdekes és tragikus párhuzam a Saint Denis-ben őrzött frank és francia, valamint a fehérvári magyar királýsírok sorsa között, hogy a nyugat-európai ország királyait a jakobinus uralom idején a diktatúra hívei kidobták a temetkezőhelyként használt templomból, Székesfehérvárott a törökök tették ezt. Pedig úgy indult a város török elfoglalása, hogy a Boldogságos Szűznek szentelt bazilikát nem bántották. A városfoglalás vallásjogi szentesítése a Szulejmán nevét felvevő Péter Pál-templomban történt meg. (A francia jakobinusok is megkíméltek néhány, szerintük a nemzeti kőfaragás magas színvonalát képviselő síremléket.)

A hithű muzulmánok számára a kőből készített koporsókban fekvő, „utálatos alakok” miatt a koronázótemplom nem volt alkalmas arra, hogy dzsámivá alakítsák. Szulejmán a szablya jogán szerzett országban nem akart sem a Szent Korona, sem a szent hely tekintélyére támaszkodni. Hamarosan (1544-ben és 1545-ben) kifosztották a királýsírokat. A városbíró a Sziget külvárosban álló Szent Mihály-templomban temette el Szapolyai János földi maradványait. 1568-ban már szultáni rendeletre dobták ki a sírokban fekvőket. A pusztítást az 1601. évi tűzvész fejezte be. (Fodor Pál) 1660-ban Evlia Cselebi még talált síremlékmaradványokat.